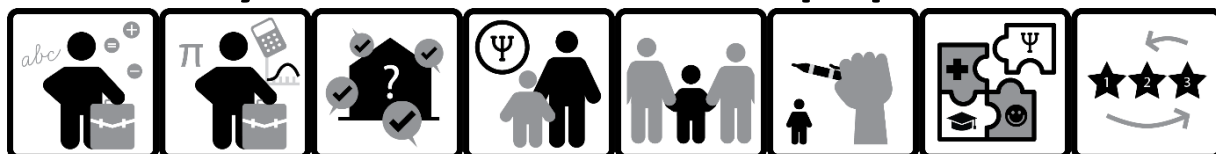

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

**Dieťa z dysfunkčného rodinného prostredia
v edukačnom aj poradenskom procese -
Práca s dysfunkčnou rodinou v prípade rozvodu**

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIA	CPPPaP, ČŠPP
ODBORNÝ ZAMESTNANEC	psychológ
VEKOVÁ KATEGÓRIA	1. a 2. stupeň ZŠ, stredná škola
FORMA	individuálna
VYPRACOVALA	Mgr. Anna Kliner Haniczková, PhD.
DÁTUM	november 2021
KONZULTANTKA	Mgr. et Mgr. Eva Fábryová

Dieťa z dysfunkčného rodinného prostredia v edukačnom aj poradenskom procese - Práca s dysfunkčnou rodinou v prípade rozvodu

Úvod do problematiky

Kačáni a kol. (2004) považuje rodinu za malú primárnu sociálnu skupinu, ktorá si v interakcii so širším spoločenským prostredím formuje svojskú, charakteristickú štruktúru. Je to útvar, v ktorom sa na základe príbuzenských emocionálnych vzťahov manželmi, rodičmi a deťmi, súrodencami, resp. ostatným príbuzenstvom utvárajú osobité, svojrázne vzťahy.

Rozvod je formálne právnym ukončením manželského vzťahu dvoch jedincov, krajným riešením v procese rozvratu manželstva (Michel, 2011).

Rozvod manželstva máme definovaný aj v zákone o rodine: „Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia. Súd zisťuje príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu vzťahov medzi manželmi, a pri rozhodovaní o rozvode na ne prihliada. Súd pri rozhodovaní o rozvode vždy prihliadne na záujem maloletých detí.“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. § 23 ods. 1, 2.)

Rozvod predstavuje náročnú situáciu nielen pre dospelých, ktorí sa rozvádajú, ale aj pre ich deti. V jeho dôsledku v rodine vznikne nestabilná situácia, neistota, čo ovplyvňuje psychický i fyzický stav členov danej rodiny.

Podľa Freemana a Couchmana (1985, In Kopčanová, 2017) psychológovia, poradcovia a učitelia pracujúci s deťmi z rozvedených rodín môžu byť užitoční, najmä ak sa zameriavajú na nasledovné:

- poskytnú deťom príležitosť hovoriť o svojich pocitoch,
- umožnia deťom zostať v súkromí, ak to potrebujú,
- odporúčajú a podporia využívanie veku primeraných materiálov,
- poskytnú stabilné prostredie,
- podporia konzistentné očakávania a rutinné aktivity,
- zaangažujú sa do podpornej komunikácie,
- informujú rodičov o pokrokoch dieťaťa alebo o jeho ťažkostiach,
- usmernia rodičov, aby boli priami, čestní, podporujúci k svojim deťom,
- usmernia rodičov, aby boli opatrní v používaní špecifického jazyka v kontakte s deťmi (nesprávne zvolené slová môžu byť pre ne často zraňujúce),
- ak budú aktivity plánované pre oboch rodičov a nie špecificky zamerané iba pre matky alebo iba pre otcov.

Základné princípy

V posledných rokoch sa čoraz častejšie stretávame s trendom, že rodina sa už po vzájomnej dohode partnerov pre rozvod rozhodne navštíviť psychológa, aby pomohol prekonať dieťaťu rozvodové obdobie. V niektorých prípadoch o pomoc rodičia požiadajú z iniciatívy dieťaťa, ktoré má potrebu rozprávať o svojich emóciách, potrebuje pomoc pri zvládaní vzniknutej situácie.

Mnohí rodičia majú mylné predstavy o tom, že keď ich deti v procese rozvodu alebo po rozvode neprejavujú žiadne emócie, správajú sa, ako keby sa nič nestalo, tak rozvod ani nevnímajú alebo sa s ním zmierili. V skutočnosti si však niektoré deti zmeny v rodine nechcú pripustiť, majú problém vyjadriť svoje emócie alebo so svojimi otázkami nechcú zaťažovať rodičov, hlavne keď vidia, že tiež ťažko znášajú rozpad vzťahu. Rozvod predstavuje veľkú a náročnú zmenu v živote celej rodiny, preto je dobré už na začiatku celého procesu vyhľadať odborníka, ktorý rodinu môže sprevádzať počas tejto cesty. Psychológ dokáže identifikovať možné problémy v komunikácii medzi rodičmi i medzi dieťaťom a jeho rodičmi, zmapovať nevhodné vzorce správania a nastaviť vhodnú intervenciu.

Ciele

Cieľom odborného postupu je predstaviť postup činnosti s klientom a jeho rodičmi z dysfunkčného rodinného prostredia – pri rozvode rodičov z pohľadu psychológa v CPPPaP.

Odborný postup definuje jednotlivé kroky, ktoré sa odporúča realizovať s klientom a tiež s jeho zákonnými zástupcami, aby sa identifikovali negatívne dosahy rozpadu rodiny na klienta. Identifikovanie možných negatívnych vplyvov rozpadu rodiny na klienta umožňuje nastaviť vhodnú intervenciu a predchádzať rôznym ťažkostiam.

Cieľom odborného postupu je aj predstavenie novej intervencie v rámci rodiny, zlepšenie spôsobu komunikácie medzi jednotlivými členmi v rodine z dôvodu, aby rodina aj napriek svojej neúplnosti bola schopná plniť si svoje základné funkcie. Medzi eliminovanie negatívnych dôsledkov rozpadu rodiny patrí aj primárna prevencia predchádzania výskytu sociálnopatologických javov, ktoré sa často spájajú s dysfunkčným rodinným prostredím.

Postup riešenia

Odborný postup sa zameriava aj na definovanie rozvodu ako zložitého životného obdobia pre rodinu. Zahŕňa predstavenie psychodiagnostických metód, ktoré pomáhajú k lepšiemu spoznaniu klienta a výberu vhodnej psychologической intervencie a starostlivosti. Predstaví možnosti spolupráce s inštitúciami, ktoré sú súčasťou rozvodového procesu, koordinujú zverenie dieťaťa do starostlivosti rodiča, riešia právne otázky a pod.

Práca s rodičmi:

1. Počas prvého kontaktu s rodičmi je dôležité sa zamerať na zistenie základných anamnestických údajov. Najlepšie je, keď počas prvého stretnutia má psychológ možnosť stretnúť sa iba s rodičmi klienta a má dostatok priestoru oboznámiť sa s okolnosťami. Počas stretnutia sa zameriavame na osobnú anamnézu klienta, školskú anamnézu a osobitnú pozornosť venujeme rodinnej anamnéze. Rodičov sa pýtame, akým spôsobom fungovali až do času, keď u nich prepukla kríza v rodine (forma, štýl výchovy, výchovné pôsobenie rodičov, jednotné/odlišné výchovné pravidlá, denný režim v rodine a i.). Tieto skutočnosti nám značne uľahčujú neskoršiu prácu s rodinou. Ďalej zisťujeme, ako dlho trvá kríza v rodine, akým spôsobom sa odohrali udalosti, ktoré viedli k rozvodu. Tieto informácie sú pre nás dôležité, aby sme vedeli posúdiť, do akej miery je dieťa zainteresované do konfliktných situácií medzi rodičmi. Počas úvodného stretnutia s rodičmi si treba ujasniť, aké problémy spôsobil u nich v rodine rozpad rodiny, ako sa tieto problémy prejavujú v ich živote a živote klienta.
2. Dôležitým krokom je diagnostika rodinných vzťahov, ktorá môže byť zdrojom cenných informácií pre psychológa i pre samotných rodičov. Na zmapovanie rodinného prostredia môže slúžiť **škála rodinného prostredia, test rodinných vzťahov**, ktorý zisťuje kladné a záporné postoje jednotlivých členov rodiny k dieťaťu a dieťaťa k členom rodiny. Môže sa stať, že dieťa bolo svedkom hádok, agresívnych prejavov, fyzického napadnutia zo strany jedného z rodičov. Tieto udalosti si vyžadujú

- osobitné zameranie a prístup zo strany psychológa, aby sa eliminovali negatívne zážitky, prípadne traumy.
3. Pre psychológa je dôležité, akým spôsobom bol rozvod rodičmi interpretovaný deťom. V praxi sa často stretávame s prípadmi, keď nezmierenie sa s rozchodom u niektorého z rodičov vyústi do nesprávnej komunikácie s dieťaťom. Príkladom sú situácie, keď k rozvodu došlo aj kvôli novému partnerovi/novej partnerke rodiča a druhá strana to nie je ochotná akceptovať. Opustený rodič si v takýchto prípadoch často ventiluje svoje emócie tým spôsobom, že svoju nenávisť prežíva s dieťaťom. Predstavuje to aj istú formu citového vydierania voči tej druhej osobe, bránenie v udržiavaní vzťahu druhého rodiča a dieťaťa. „Otecko nás opustil kvôli tej tete.“ „Vidíš, nie sme preňho dôležití my, už má novú rodinu.“
 4. S rodičmi je potrebné si ujasniť, akú formu komunikácie s klientom si treba zvoliť pri zodpovedaní jeho otázok. Je nutné zdôrazniť, že vzťah ukončili rodičia medzi sebou, v žiadnom prípade nehovoríme o ukončení vzťahu s dieťaťom, o jeho opustení. Nevhodné sprostredkovanie informácií dieťaťu, obviňovanie rodiča, ktorý spoločný domov opustil, môže smerovať k odmietnutiu toho rodiča a v krajných prípadoch vyústiť do odmietania jedného z rodičov zo strany dieťaťa. V praxi sa nezriedka stretávame s tým, že deťom rodičia v rozvodovom období nevenujú dostatok pozornosti, sú totiž zameraní na vlastné straty. Dieťa k rozhovoru netreba nútiť, avšak treba mu zdôrazniť, že sme tu pre neho, kedykoľvek sa na nás môže obrátiť.
 5. Kooperácia s rodičmi v prípade rozpadu rodiny je nevyhnutná pre poskytovanie adekvátnej starostlivosti klientovi. Z tohto dôvodu je dôležité, aby sme sa s rodičmi dohodli na pravidelnej spolupráci a poskytovaní informácií.

Práca s klientom:

1. Prvý kontakt s klientom je realizovaný po stretnutí s jeho rodičmi/zákonným zástupcom. Počas prvého stretnutia s klientom sa zameriavame na jeho spoznávanie, ideálnou metódou môže byť rozhovor. Pýtame sa na záujmy klienta, rodinné vzťahy, sociálne vzťahy s kamarátmi v školskom prostredí i mimo tohto prostredia. Téma rozpadajúcej sa rodiny môže byť citlivá, intímna pre klienta, preto mu treba dať priestor, aby sa sám rozhodol otvoriť túto tému, resp. citlivo skúmať jeho názor a ochotu venovať sa tejto téme.
2. Spôsob intervencie u klientov počas rozvodu v rodine značne závisí od veku a osobnosti klienta. Nie je pravidlom, že klienti v mladšom veku nie sú schopní verbálne vyjadrovať svoje emócie. Niektorí v mladšom i staršom školskom veku priamo túžia po rozhovore a možnosti podeliť sa o svoje pocity s nezainteresovanou osobou.
3. Rozhovor je možné neskôr doplniť psychodiagnostickými metódami, ktoré nám umožňujú lepšie spoznať klientovu osobnosť, vnímanie rodinného prostredia a tak nastaviť vhodný spôsob intervencie. Vhodný psychodiagnostický nástroj si vyberáme s cieľom, čo chceme o klientovi zistiť.
4. V prípade, že dieťa má problém vyjadriť svoje emócie, vhodným prostriedkom sú grafické **projektívne metódy, terapeutické karty, coping-karty, karty na vyjadrenie emócií**. Pri terapeutických kartách si treba uvedomiť, že interpretovanie jednotlivých odpovedí, myšlienok nemusí byť hneď jednoznačné a možno je potrebné si ich interpretovať a vysvetľovať v kontexte ďalších informácií, ktoré získame prostredníctvom rozhovoru.
5. Ak sa klient rozhodne venovať sa téme rozpadu rodiny, rozvrátených vzťahov, mali by sme ho ubezpečiť, že počas tejto neľahkej životnej situácie mu budeme celý čas oporou, budeme ho sprevádzať a so svojimi pocitmi, ak si to želá, so svojimi problémami sa môže na nás obrátiť. Treba mať na zreteli, že smútok a strach sú prirodzenou emóciou v ťažkom období, pozornosť by sme mali zbystriť vtedy, keď sa u klienta vyskytnú symptómy depresívnej nálady, úzkosti, apatie, straty záujmu o svoje obľúbené činnosti, výrazne sa mu zhorší školský prospech, správanie voči osobám v jeho okolí. V takýchto prípadoch je nutné do procesu zapojiť aj odborníka pedopsychiatra. Môže sa stať, že klient bol svedkom hádok, agresívnych prejavov, fyzického napadnutia zo strany jedného z rodičov. Tieto udalosti si vyžadujú osobitné zameranie a prístup zo strany psychológa, aby sa eliminovali negatívne zážitky, prípadne traumy. Je dôležité si uvedomiť, že niektoré problémy

presahujú kompetencie poradenského psychológa. V prípade, že poradenský psychológ nedisponuje terapeutickým výcvikom, ale riešenie klientovho problému si vyžaduje terapeutický prístup, je vhodné ho usmerniť k príslušnému odborníkovi.

6. Stretnutia s klientom a jeho rodičmi je vhodné ukončiť vtedy, keď sa nám podarilo prekonať problémy, kvôli ktorým vyhľadali pomoc psychológa. Vzťahy v rodine sa upravili, komunikácia medzi členmi rodiny sa zlepšila, klient pociťuje úľavu a začína sa adaptovať na zmenené rodinné pomery.

Výstup činnosti

Výstupmi z činnosti sú:

- osobná karta klienta,
- výsledky psychologickej diagnostiky,
- diagnostické hárky, kresby,
- správa z diagnostického psychologického vyšetrenia.

Spolupráca

Najdôležitejšia je spolupráca so zákonným zástupcom dieťaťa, ktorý odborníka v pravidelných intervaloch informuje o dianí v rodinnom a školskom prostredí. Ideálnym príkladom je, keď obaja rodičia majú záujem o riešenie situácie a na konzultáciách sa pravidelne zúčastňujú. Môže sa však stať, že jeden z rodičov odmieta byť súčasťou tohto procesu.

Aby sme pre klienta mohli poskytnúť čo najkvalitnejšiu odbornú starostlivosť, je dobré spolupracovať so školou, pedagógmi, ktorí sú s klientom v každodennom kontakte. Nie je zriedkavá situácia, keď klient v domácom prostredí nedáva najavo, že napätú situáciu ťažko znáša, avšak zhorší sa mu školský prospech alebo správanie. Rozvod, rozchod rodičov a eliminovanie negatívnych dosahov na dieťa môže uľahčiť, keď psychológ spolupracuje s inštitúciami, ktoré sú súčasťou samotného procesu.

Ide predovšetkým o úrady práce sociálnych vecí a rodiny, ktoré poskytujú poradenstvo aj samotným rodičom, pomáhajú k urovnaniu vzťahu po rozchode a pomáhajú pri vymedzení rodičovských povinností.

Úskalia postupu

Čomu sa vyhnúť

Pri práci s rodičmi dieťaťa je dôležité si ujasniť pravidlá, podľa ktorých sa uskutoční spolupráca. Rodičia často nechtiac prenášajú svoje partnerské problémy do poradenského procesu a od odborníka očakávajú, aby ich vyriešil. Je dôležité vymedziť hranice spolupráce a upozorniť rodičov na skutočnosť, že sa zameriavame predovšetkým na potreby a dobro dieťaťa.

Každý z rodičov by bol rád, keby psychológ stál práve na ich strane, dal za pravdu jemu/jej. Psychológ však musí byť nestranný, nezaujatý, pretože obhajuje záujmy dieťaťa.

Rozvod a zverenie detí do starostlivosti niektorému z rodičov, príp. striedavá starostlivosť so sebou prinášajú aj mnohé právne záležitosti. Psychológ by sa mal zameriavať na prácu výlučne v rámci svojich kompetencií a postupovať podľa Etického kódexu psychológov. Psychológ nie je právnikom, policajtom, teda nemal by klientom poskytovať právne rady. V trestnom konaní sa niekedy vyžaduje psychologická diagnostika na potvrdenie, resp. vyvrátenie trestného činu, ktorého obeťou mohla byť nepľnoletá osoba. Tento typ psychologickej diagnostiky presahuje rámec kompetencií poradenského psychológa. Adekvátnu

psychologickú diagnostiku by mal realizovať klinický psychológ, prípadne súdny znalec z oblasti klinickej psychológie na podnet súdu.

Doplňujúce informácie

Kvalifikačné predpoklady:

- odborní zamestnanci psychológ, školský psychológ.

Zoznam použitých metód:

- diagnostický rozhovor,
- pozorovanie,
- test kresba postavy človeka,
- škála rodinného prostredia,
- dotazník efektivity so zameraním na rodinu,
- scénotest,
- terapeutické karty,
- test rodinných vzťahov,
- karty na vyjadrenie emócií,
- kresba rodiny,
- kresba začarovanej rodiny,
- škála rodinného prostredia.

Zoznam organizácií:

- CPPP a P, ČŠPP,
- úrad práce, sociálnych vecí a rodiny,
- policajný zbor.

Použité zdroje

FREEMAN, R. and COUCHMAN, B. 1985. *Coping with Family Change: A Model for Therapeutic Group Counseling with Children and Adolescents*. School Guidance Worker 40(5) (1985): 44 – 50. In: KOPČANOVÁ, D. (2017). Odborná intervencia školského psychológa žiakovi v situácii po rozvode rodičov.

HARDY, M. a kol. *Sociálna patológia rodiny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 2011. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2011, s. 253 – 260. ISBN 978-80-8132-000-2.

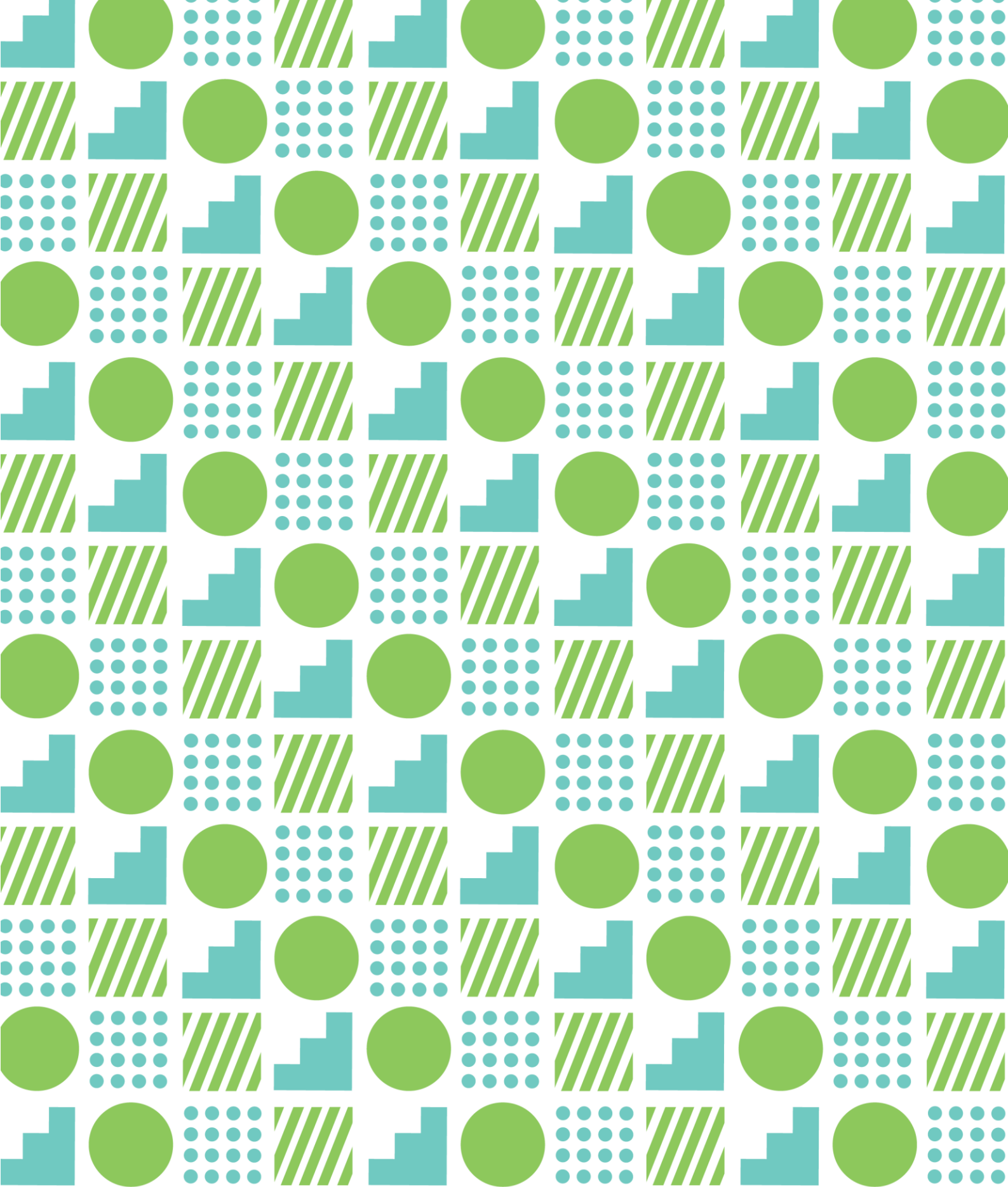
KAČÁNI, V. 2004. *Základy učiteľskej psychológie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. ISBN 8010004294.

KOPČANOVÁ, D. 2017. *Odborná intervencia školského psychológa žiakovi v situácii po rozvode rodičov*. Školský psychológ/Školní psycholog 18 (1), 2017, s. 178. ISSN 2695-0154.

MICHEĽ, R. 2011. *Kríza rodiny – rozvod*. In HARDY, M. a kol. *Sociálna patológia rodiny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a zmene a doplnení niektorých predpisov.

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce